

2018/2
Volume: IX
Number: 20
ISSN 2146-4901

2018
2

2018/2
Cilt: IX
Sayı: 20
ISSN 2146-4901

ŞIRNAK UNIVERSITY
JOURNAL OF DIVINITY
FACULTY

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ŞIRNAK UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
2018/2 Cilt/Volume: IX Sayı/Number: 20
ISSN 2146-4901

Bu dergi **EBSCO Host: Academic Search Ultimate** veritabanında tam metin olarak,
Ayrıca **TÜBİTAK-ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler veritabanı, **ASOS, İSAM** ve **SOBIAD** Sosyal Bilimler Atf Dizini
tarafından taranmaktadır.

Sahibi/Owner

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Abdülaziz HATİP

Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Editör/Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Editör Yard./Co-Editors

Dr. Öğr. Üyesi A. Yasin TOMAKİN, Arş. Gör. Mustafa YILDIZ, Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Doç. Dr. İbrahim BAZ

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim AYĞAN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KARATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi RENÇBER

Dr. Öğr. Üyesi M. Muhdi GÜNDÜZ

Dr. Öğr. Üyesi M. Şükrü ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAĞIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait UZUNDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah AGİTOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT

Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Arş. Gör. Talip DEMİR

Öğr. Gör. Şehmus ÜLKER

Redaksiyon / Redaction

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Baskı/Publication

Grafik Tasarım: DÜZEY AJANS 0212 417 92 92

Baskı

İLBEY MATBAA

Basım Tarihi / Publishing Date

Ağustos 2018 / August 2018

Yönetim Yeri/Administration Place

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmet Emin Acar Yerleşkesi, 73000 Merkez/Şırnak

Tel:+90 486 518 70 75 Faks: +90 486 518 70 76

e-mail: suifdergi@gmail.com

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda üç sayı olarak yayımlanır. Yayın dili Türkçedir.
Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa
ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Meyafarkin Âlimlerinden İbn Esed el-Farikî ve “el-İfsâh fî Şerhi Ebyâti Muşkileti'l-İ'rab” Adlı Eseri

Ahmet TEKİN*

Öz

Ebü Nasr Hasan b. Esed b. Hasan el-Farikî, Mervaniler döneminde yaşamış Meyafarkin'nin önemli dil ve edebiyat âlimlerindedir. Kaynaklarda şair, dilci, edebiyatçı, bilge ve politikacı olarak anılan İbn Esed el-Farikî, Arap dili ile ilgili birbirinden değerli eserler kaleme almıştır.

İbn Esed'in kaleme aldığı eserler el-İfsâh fî Şerhi Ebyâti Muşkileti'l-İ'rab, Şerhu'l-Luma' li İbn Cinnî ve Kitâbu'l-Hurûf olarak bilinmektedir. İbn Esed'in bu eserleri dışında İran Millet kütüphanesinde el yazma bir divanının da bulunduğu söylenmektedir. Günümüze ulaşan tek eseri ise el-İfsâh adlı çalışmasıdır.

Bu makalede, bize ulaşan bilgiler ışığında Meyafarkin'in önemli dilcilerinden olan İbn Esed el-Farikî'nin biyografisi hakkında tespitler yapılmıştır. Bununla birlikte İbn Esed'in eserlerinden söz edilmiş ve özellikle el-İfsah adlı eseri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Meyafarkin, İbn Esed, el-Farikî, el-İfsâh.

A Scholar of Mayyafariqin Ibn al-Asad and His “al-Ifsah fî Şarh al-Ebyat Mushkilat al-l'rab”

Abstract

Abu Nasr Hasan Ibn Asad Ibn Hasan al-Fariqi is an important scholar of language and literature who lived in the Marwanid period in Mayyafariqin. Ibn Asad who is mentioned as a poet, linguist, man of letters, wise and politician in the resources, was well-known as al-Fariqi because of being from Mayyafariqin. The works that Ibn Asad wrote out are al-Ifsah fî Şarh al-Ebyat Mushkilat al-l'rab, Şarh al-Luma' li Ibn al-Jinni and Kitab al-Huruf. In addition, it is said that there is a manuscript of his diwan in the National Library of Iran. His unique extant work is al-Ifsah.

In this paper, in the light of information that has come to us we have reached some conclusions about his life together with talking about his works. And especially we have discussed his al-Ifsah in detail.

Keywords: Mayyafariqin, Ibn al-Asad, al-Fariqi, al-Ifsah.

Makale gönderim tarihi: 17.03.2018, kabul tarihi: 25.04.2018.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı A. B. D.
ORCID: 0000-0002-3402-2895
anadoluplatformu@hotmail.com

Atfı: Tekin, Ahmet. “Meyafarkin Âlimlerinden İbn Esed el-Farikî ve “el-İfsâh fî Şerhi Ebyâti Muşkileti'l-İ'rab” Adlı Eseri”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Ağustos 2018): 407-420.

Şırnak Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Dergisi

2018/2 yıl: 9 cilt: IX sayı: 20

Giriş

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 487/1094 senesinde idam edildiği bilinen İbn Esed el-Farikî'nin doğup büyüdüğü yer Meyafarkin'dir.¹ Günümüzde Diyarbakır'ın ilçesi olan ve “Silvan” adıyla anılan Meyafarkin, o dönemde Mervânîler'in başkenti idi. Meyafarkin'le birlikte Nusaybin, Hısn-ı Keyfa (Hasan-keyf), Amid (Diyarbakır) ve Mardin'in de içinde yer aldığı bölge Bekr b. Vâil'e nispetle Diyar-ı Bekr ismiyle anılmaktaydı.²

Dicle ile Fırat arasındaki bölge olarak bilinen Mezopotamya buraya yerleşen Arap kabilelerine göre Diyâr-ı Mudar, Diyâr-ı Rebîa ve Diyâr-ı Bekr adıyla üç bölgeye ayrılmıştı.³ Bunlardan Urfa, Harran, Rakka, Samsat, Karkisiyâ, Suruç ve Re'sûl'ayn gibi merkezlerin yer aldığı, bölgeye Mudar Oğullarına nispetle Diyâr-ı Mudar denilmiştir.⁴ Musul, Habur, Cizre, Duneysir (Kızıltepe) ve bunlara bağlı olan köy ve kasabaların bulunduğu bölgeye ise Rebîa oğullarına nispetle Diyar-ı Rebîa denilmiştir.⁵

İbn Esed'in yaşadığı yer olan Meyafarkin'in içinde yer aldığı Mezopotamya bölgesi hakkında verilen bu kısa bilgiden sonra kendisi hakkında bilgi vermeye geçelim.

1. İbn Esed'in Hayatı

İbn Esed'in yaşadığı dönem tam da Mervânîler'in hüküm sürdüğü döneme denk gelmektedir. Mervânîler, 983-1085 yılları arasında, yüz yıldan fazla hüküm

1 Ebû'l-Mehâsin el-Atâbekî İbn Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhire* (Mısır: Dâru'l-Kutub, ts.), 5: 140.

2 Nejat Göyünç, “Diyarbakır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 9 (Ankara: TDV Yay., 1994), 465.

3 Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî Şihâbuddîn el-Bağdâdî, *Mu'cemu'l-Buldân* (Beyrût: Dâru Sadir, 1995), 1: 238.

4 Yâkut, *Mu'cemu'l-Buldân*, 2: 235; Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Mudar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 30 (İstanbul: TDV Yay., 2005) 358.

5 İrfan Aycan, “Rebia”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 34 (İstanbul: TDV Yay., 2007), 498.

sürmüş İslam devletlerinden biridir. Bu dönemde Sünnî ilim adamlarının birçoğu Şii Büveyhî Devletinin baskısından kaçarak Mervânî'lere sığınmışlardır. Mervânî'lerin hoşgörüsüyle karşılaşan âlimler burada rahatlıkla ilmî faaliyetlerini sürdürebilmiş ve ilmî münazaralarda bulunabilmişlerdir. Böylelikle özgür bir ilmî ortam oluşmuş ve farklı ilim dallarından birçok âlim yetişmiştir.⁶

Bu hoşgörü ortamında yetişen âlimlerden biri de Ebû Nasr Hasan b. Esed b. Hasan el-Farikî'dir. Kaynaklarda şair, dilci, edebiyatçı, bilgi ve politikacı olarak anılan İbn Esed, Meyafarkın'lı olması hasebiyle el-Farikî nisbesini kullanmıştır. Kaynaklar, onun hayatının ilk dönemleriyle ilgili bilgi vermemektedir. Onunla ilgili bilginin başlangıç noktası Amid'deki görevidir.⁷

İbn Esed, yetenekli bir şair olup şiirlerinde genellikle lafzı güzelleştiren sanatlar iç içeydi. Bunun yanında iyi bir gramer bilgini olan İbn Esed, dönemdeki dilbilimcilerinin öncü simaları arsında yer almıştı. Onun İbn Cinnî'nin “el-Lum'a” adlı eserini şerh etmek için kaleme aldığı “Şerhu'l-Lum'a” ve müşkül beyitlerin açıklamasını yaptığı “el-İfsâh” isimdeki eserleri ilmî derinliğini göstermektedir.⁸

İlmî birikimi yanında mütevazı bir kişiliğe sahip olan İbn Esed, insanlara karşı gayet samimi ve merhametliydi. Rivayete göre bir gün dönemin Diyar-ı Bekr bölgesinin sahibi olan Ebû Nasr Ahmed b. Mervân'a (ö.452/1061) Ğassânî isminde Farslı bir şair gelir. İbn Mervân'ın, ziyaretine gelen şairler için özel bir uygulaması vardı. O, şairlerin dinlenmesi ve onu övecek şiirler hazırlaması için üç gün boyunca onlarla bir araya gelmez ve onlara her türlü ikramın yapılmasını emrederdi. Aradan üç gün geçtikten sonra onları huzuruna davet eder ve kendisi için hazırlanan şiirleri ilk ağızdan dinlerdi. Bunun neticesinde İbn Mervân, onlara çeşitli hediyeler takdim ederdi. Ancak Ğassânî, yeteneğine fazla güvendiğinden dolayı İbn Mervân için herhangi bir şiir hazırlamaya gerek görmedi. Ona göre İbn Mervân, onu çağırır çağırılmaz o hemen mükemmel bir şiiri kafasında tasarlayacak ve onun huzurunda okuyacaktı. Ancak öyle olmadı. Nitekim Ğassânî, İbn Mervân'ın huzuruna alındığında aklına İbn Esed'in İbn Mervân için çok önceden yazdığı bir kasidesi gelir. O da sadece İbn Esed'in adını değiştirerek bu kasideyi İbn Mervân'ın huzurunda okur. Yanındakiler durumu İbn Mervân'a fark ettirince o, bu duruma çok sinirlenir ve “*Bu Acem bizimle dalga mı geçiyor*” deyip derhal İbn Esed'a bir mektup yazar. İbn Mervân, mektubunda söz konusu kasideyi kendi el yazısıyla yazmasını ve kendisine ulaştırmasını ister. Bu durum Ğassânî'nin kulağına da gider. Ğassânî de seri ve güçlü kölesiyle hemen İbn Esed'e bir mektup gönderir. Ğassânî, mektubunda İbn Esed'e kendisinin Farslı bir şair olduğunu söylemektedir. Bu

6 Yusuf Baluken, “Mervâniler Döneminde İlmî Faaliyetler”, *Uluslararası Silvan Sempozyumu Bildirileri* içinde, ed. M. E. Çağmar, V. Gürhan, E. Gümüüş (Diyarbakır: 25-27 Nisan 2008), 304-313.

7 Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 1: 841.

8 Ebû'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Luğaviyyin ve'n-Nühât*, nşr. M. Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Lübnan: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.), 1: 500.

bakımdan kolaylıkla bir kasideyi hazırlayabilecekken İbn Mervân'ın övgüleriyle ilgili İbn Esed'e ait bir kasideyi çok beğendiğini ve kendisininmiş gibi İbn Mervân'ın huzurunda okuduğunu onun da bundan çok rahatsız olup İbn Esed'a bir mektup gönderdiğini bu mektubun cevabında söz konusu kasideyi bilmediği şeklinde cevaplamasını ister. İbn Esed, İbn Mervân'ın cevabını Ğassânî'nin dilediği şekilde verince İbn Mervân, kendisini mahcup hissedip etrafındakilere kızmış ve ona büyük ikramlarda bulunmuştur. Ğassânî, orada belli bir süre kaldıktan sonra İbn Mervân, çeşitli hediyelerle onun gönlünü alıp onu memleketine uğurlamıştır. Ğassânî, bu sürede Selçuklu Devletinin ünlü veziri Nizâmülmülk'ün yanına gelmiş ve devlet kademelerine ilerleyip hatırı sayılır mevkilere yükselmiştir.⁹ Bu rivayet, aynı zamanda onun ne kadar kudretli bir şair olduğunun da delilidir.

1.1. İbn Esed'in Amid'de Görevlendirilmesi

İbn Esed, Nizamülmülk döneminde Diyar-ı Bekr bölgesinde kritik bir yere sahip olan Amid'de devletin kasasına girecek paraları toplamak için görevlendirilir. Ancak yöneticilik yönü zayıf olan İbn Esed, bu işin altından kalkamamış ve bu yüzden tutuklanıp hapse atılmıştır. Selçuklu Sultanı nezdinde sözü dinlenen biri olan ve kaynaklarda kendisinden sadece “et-Tabîbu'l-Kâmil” şeklinde bahsedilen bir zat sultandan onu bağışlamasını rica edince sultan onu bağışlar. Bu olay neticesinde memleketi Meyafarkine dönen İbn Esed, canını güvene almanın hazzıyla orada yaşamaya devam etmiştir.¹⁰

1.2. İbn Esed'in Ahmed b. Mervân'a İsyan Etmesi

Bu olayın üzerinde kısa bir süre geçtikten sonra Meyafarkin ahali arasında ciddi bir huzursuzluk yaşanmıştır. Şehir halkı Diyar-ı Bekr bölgesinin sahibi olan İbn Mervân'dan bağımsızlıklarını, Selçuklu Sultanından bir vali talep etmek vb. birçok hususu kendi aralarında konuşuyorlardı. Uzun uzadıya süren istişareler neticesinde Nebâte oğullarından hitabeti güçlü olan birinin vali olarak tayin edilmesi, hutbe okuyup husumetli şahısları barıştırmayı kararlaştırıldı. Bu adam kısa bir süreliğine bu görevi yaptıysa da bunu başaramayacağını anlamış ve bu görevden ayrılmıştır.¹¹

İbn Esed'in siyasete olan merakını bilen şehir halkı onun etrafında toplanmışlar. Bunlar, İbn Esed'den İbn Mervân'a karşı isyan etmesini, ismini hutbeden çıkarmasını ve Sultan Melikşah adına hutbe okumasını istemişlerdir. İbn Esed bu teklifi kabul etmiştir. Bu durumdan haberdar olan İbn Mervân, bütün birliklerini Meya-

9 Ebû's-Safâ, Salâhuddîn Halil b. İzziddîn Aybeg es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (Beyrût, Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, 2000), 11: 308-309.

10 Ebû'l-Hasan Cemâluddîn Ali b. Yûsuf İbnu'l-Kiftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nûhât*, thk. Ebû'l-Fadl Muhammed (Beyrût-Kâhire: 1982), 1: 330.

11 Ebû Nasr Hasan b. Esed b. Hasan el-Farîkî, *el-İfsâh fî Şerhi Ebyâti Muşkileti'l-İrâb*, thk. Said el-Afgâni, (Neşredenin Mukaddimesi), (Camiatu Bingâzi:1974), 11.

farkine yığılmış ve onu kuşatmıştır. İbn Mervân, söz konusu kuşatmadan bir netice alamayınca dönemin Selçuklu veziri Nizamülmülk ve Sultandan takviye birlikler istemiştir. Sultan, İbn Mervân'ın bu isteğini yerine getirip aralarında Ğassânî isimli şairin de bulunduğu birlikleri Meyafarkine göndermiştir. Selçuklu askerleri, Meyafarkin'i kısa sürede geri alıp İbn Esed'i de tutsaklar arasında İbn Mervân'a teslim ettiler: İbn Mervân, İbn Esed'in idam edilmesine hükmetmiştir. Selçuklu Devletinde önemli yerlere gelmiş şair Ğassânî, İbn Esed'in af edilip salıverilmesini istese de İbn Mervân bu talebi reddetmiştir. Ona göre devletine başkaldıran birinin cezası idamdır. Ğassânî, bu hususta direniyor ve bu adamla kendisi arasında bir hukuk olduğunu o hukuka göre onun hakkındaki şefaatinin kabul edilmesinin gerektiğini söylemiştir. Ğassânî, ona kefil olduğunu hayatı boyunca İbn Mervân'ı rahatsız edecek bir söylem veya eyleminin olmayacağını söyleyince İbn Mervân, onu kırmayıp İbn Esed'i serbest bırakmıştır. Ğassânî, İbn Esed ile baş başa kalınca kendisini tanıyıp tanımadığını sorar. İbn Esed, onun hayatını kurtarmak için ancak gökten inmiş bir melek olabileceği şeklinde cevaplamıştır. Ğassânî, “Senin kasideni intihal eden kişiyim o zaman sen benim hayatımı kurtardın şimdi de ben seninkini kurtardım” der. Bunu duyan İbn Esed, “Hiçbir zaman sahibi tarafından inkâr edilmesinin sahiplenilmesinden daha yararlı olan böyle bir kaside ne gördüm ne de duydum” diyerek Ğassânî'ye teşekkür etmiş ve Ğassânî, oradan ayrılmıştır.¹²

1.3. İbn Esed'in İdam Edilmesi

İbn Esed, bu olaydan sonra yalnızlaşmış ve etrafında hiç kimse kalmamıştır. Dostları onu sormaz, akrabaları ona selam vermez ve arkadaşları ona uğramaz olmuştur. Yokluk ve yalnızlıkla baş edemeyen İbn Esed, Haleb'e gitmiş, orada belli bir süre kaldıktan sonra memleket özlemine dayanmayarak Harran'a dönmüştür. Burada da yokluk ve kimsesizlik sıkıntısı çekince çareyi memleketi Meyafarkine dönmekte arar: Ancak bunun için de Ahmed b. Mervân'ın rızası gerekiyordu. Bu bakımdan onun gönlünü tekrar kazanmak için şairlik yeteneğini kullanmak isteyen İbn Esed, İbn Mervân'ın övgüleriyle dolu bir kaside hazırlamış ve ondan memleketine dönmek için yardım istemiştir. İbn Mervân, bu duruma sinirlenmiş ve askerlerine hitaben “*Bu adam kellesini kurtardığına şükretmiyor bir de bizden yardım istiyor. Bu adamı unutmuştum kendisini bana hatırlattı gidin onu öldürün*” deyince askerleri Harran'a gidip İbn Esed'i idam etmişlerdir.¹³

2. İbn Esed'in İlmî Kişiliği

Gramer, dil ve edebiyatta döneminin öncü şahsiyetlerinden biri olan İbn

12 Yâkut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 1: 841.

13 es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 11: 308-309; Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed Zehebî, *el-İber fî Haberî men Ğaber*, nşr. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl (Beyrût: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1985), 2: 354.

Esed, ilmî yetkinliğini kaleme aldığı eserlerinde göstermiştir. Birçok hususta onu eleştiren İbnü'l-Kiftî, “Şerhu'l-Lum'a” adlı eseri için “eşsiz bir çalışmadır” demiştir.¹⁴ İbn Esed de el-İfsâh'ının birçok yerinde dilbilimsel konulara fazla dalmak istemediğinde okuyucuyu bu eserinde yönlendirmek için “biz bu konuyu detaylı bir şekilde Şerhu'l-Lum'ada işlemişiz” diyerek meseleyi bitirmektedir.¹⁵ Bu da söz konusu eserin geniş çaplı bir çalışma olduğunu göstermektedir.

İbn Esed'in ilmî derinliğinin yanında iyi bir şair olduğu da kaynaklarda geçmektedir. Yakût el-Hamevî (ö. 626/1229), İbn Esed için “Şair, güzel haşiyeleri bulunan, şiirlerinde cinasa çokça başvuran biri” diye bahsetmektedir.¹⁶ İbn'ul-Kiftî, (ö. 646/1248) de onun birçok şiirinin olduğunu ve bunlarda lafzı güzelleştiren sanatların yoğun bir şekilde kullanıldığını söylemektedir.¹⁷ Kanaatimize göre İbn Esed'in şiirlerinin belagat eserlerinde istişhad olarak kullanılması şiirlerinin şöhretini anlatmaya yeterli bir delildir.¹⁸

Bunun dışında onun hakkında bilgi veren kaynaklar, kıtalar halinde onun şiirlerine yer vermektedir. Bu kıtaların toplamı kırk altı olup 163 beyitten oluşmaktadır. Said Afğânî, bu beyitlerin tamamını toplamış ve alfabetik sıraya göre dizerek el-İfsâh'ın bir eki olarak onunla birlikte basmıştır.¹⁹

Hilâl Nâcî, onun aşk şiirlerini, biyografi kaynaklarından derlemiştir. Kafiyele göre alfabetik 380 beyitten oluşan bu eser, “el-Hasan b. Esed el-Fârikî hayâtuh ve's-sabâbe min şi'rih” adıyla yayımlanmıştır. (Riyad 1398/1978)²⁰.

3. İbn Esed'in Eserleri

İbn Esed'in kaleme aldığı eserler “el-İfsâh fî Şerhi Ebyâti Muşkileti'l-İ'rab”, “Şerhu'l-Luma' li İbn Cinni” ve “Kitâbu'l-Hurûf” olarak bilinmektedir. Bu üç eser arasında sadece el-İfsâh adlı eseri günümüze ulaşmıştır. “Şerhu'l-Luma' li İbn Cinni” ise hem kaynaklarda hem de onun el-İfsâh'ında sıklıkla isimi geçmektedir. “Kitâbu'l-Hurûf” da müellif hakkında bilgi veren kaynaklarda geçmesi de müellifin kendisi el-İfsâh'ında böyle bir eseri olduğunu söylemektedir. Ancak İbnü'l-Kiftî, “Kitâbu'l-Hurûf” adlı eserin “Sirru Sina'ati'l-İ'rab” olduğunu ve onun bu kalitede bir eser telif etme kabiliyetinden yoksun olduğunu dolayısıyla onun böyle bir çalışmasının bulunmadığını kaydetmektedir.²¹

İbn Esed ise el-İfsâh'ında tafsilattan kaçınmak için okuyucuyu “Bu konuyu Kitab'ul-Hurûf'ta detaylı işledim” diyerek oraya yönlendirir. Örneğin İbn Esed, 151

14 İbnü'l-Kiftî, *İnbâhu'r-Ruvât*, 1: 328-330.

15 İbn Esed, *el-İfsâh*, 219.

16 Yakût, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 1: 841-842.

17 İbnü'l-Kiftî, *İnbâhu'r-Ruvât*, 1: 330.

18 İbn Esed, *el-İfsâh* (Neşredeninin Mukaddimesi), 19.

19 Bkz. İbn Esed, *el-İfsâh*, 39.

20 Recep Dikici, “el-Fârikî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 12 (İstanbul, TDV Yay., 1995), 167.

21 İbnü'l-Kiftî, *İnbâhu'r-Ruvât*, 1: 329.

لاقيت قومي فاستلهم كفى قوماً يصاحبهم خيراً “Halkımla karşılaştığımda onlardan sor arkadaşlarının onları sorması onlara yeterlidir” beytinin açıklamasında يصاحبهم ifadesindeki ب harfinin zaide olduğunu ve onunla ilgili detaylı bilgiyi Kitâb’ul-Hurûf’ta verdiğini söylemiştir.²² Anlaşıldığı kadarıyla İbn Esed’in bu isimde bir eseri olmasaydı o, böyle bir ifade kullanmazdı. Nitekim onun gibi bir âlimin kendisine ait olmayan bir çalışmayı kendisine isnat etmesi düşünülemez. Bunun dışında İbn Esed’in “Kitâbu’l-Hurûf” dediği eseri İbnu’l-Kiftî’nin “Sirru Sina’atu’l-İ’rab” olarak değerlendirmesi de pek mantıklı gözükmemektedir. Ayrıca İbnu’l-Kiftî’nin, onun hakkında “Edebiyatın madeni, Arap kelamının kaynağı, mekânının şerefli ve zamanının allamesi” gibi övgülerde bulunup daha sonra da onu aşağılayıcı ifadelere yer vermesi İbnu’l-Kiftî’nin ciddiyetinin sorgulanmasına sebep olmaktadır.²³ İbnu’l-Kiftî’nin müellifle ilgili çelişkili ifadeleri bununla da sınırlı değildir. Zira o, İbn Esed hakkında bilgi verirken eserinin bir yerinde وكان مستولياً على آمد “Amid’i ele geçirmişti” ifadesini kullanmakta başka bir yerinde de قد تولى الديوان بآمد “Amidde divan görevini devralmıştı” ifadesine yer vermektedir.²⁴ Bu iki çelişkili ifade İbn Esed’e ait aynı zamanda ve aynı mekânda gerçekleşmiş bir olayı anlatmaktadır. Dolayısıyla onun müellifle ilgili ön yargılı ifadelerinin müellifin ilmî kişiliğine halel getirmeyeceği düşüncesindeyiz. İbn Esed’in bu eserleri dışında İran Millet kütüphanesinde (nr. 276) el yazma bir divanının da olduğu söylenmektedir.²⁵

İsmail Paşa el-Bağdâdî (1839-1920), Hediye’u’l-‘Arifin adlı eserinde İbn Esed’den bahsederken “ez-Zubed fî Ma’rifeti Kulli Ehed”, “Şerhu Ebyâti’l-Luma’ li İbn Cinni” “Şerhu’l-Ebyâti’l-Muşkileti’l-İ’rab” ve “Kitabu’l-Elğâz” isimli eserlerin ona ait olduğunu söylemektedir.²⁶ Diğer kaynaklar ise İbn Esed’e sadece “Şerhu Ebyâti’l-Luma’ li İbn Cinni” ve “Şerhu’l-Ebyâti’l-Muşkileti’l-İ’rab” adlı eserleri nisbet etmektedir. Bazı kaynaklarda İsmail el-Bağdâdî’nin dile getirdiği “Kitabu’l-Elğâz” isimli eserin de “Şerhu’l-Ebyâti’l-Muşkileti’l-İ’rab’dan” derleme bir kısaltma olduğun zikredilmektedir.²⁷ Ancak İsmail el-Bağdâdî’nin “ez-Zubed fî Ma’rifeti Kulli Ehed” adlı eserde yanıldığı düşünülmektedir. Zira bu eser, İbn Esed’den yaklaşık 250 sene sonra vefat eden başka bir İbn Esed’e aittir. Nitekim “Keşfu’z-Zanûnda” bu eserin sahibi Şeref b. Esed el-Mısri ed-Dimyâti (ö. 738/1337) olarak zikredilmektedir.²⁸

4. İbn Esed’in el-İfsâh fî Şerhi Ebyâti Muşkileti’l-İ’rab Adlı Eseri

Arap edebiyatında şiirlerin şerh edilip derlenmesi eskilere dayanmaktadır.

22 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh*, 200.

23 İbnu’l-Kiftî, *İnbâhu’r-Ruvât*, 1: 329.

24 İbnu’l-Kiftî, *İnbâhu’r-Ruvât*, 1: 329-330.

25 İbn Esed, *el-İfsâh* (Neşredenin Mukaddimesi), 11.

26 İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediye’u’l-‘Arifin Esmâu’l-Muellifin ve Asâru’l-Musenifin* (İstanbul:1951), 1: 277.

27 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh* (Neşredenin Mukaddimesi), 21.

28 Hacı Halife, *Keşfu’z-Zunûn ‘an Esâmi’l-Kutubi ve’l-Funûn* (Bağdat, Mektebetu’l-Musenâ, 1941), 2: 949; İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh*, 21.

Dilcilerin şerh ettikleri beyitler, mana ve lafız beyitleri olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Mana beyitleri lafız açısından anlaşılması problem olmayan fakat hangi amaçla söylendiği bilinmeyen beyitlerdir. Bu beyitler çölü, çöldeki yaşamı, çöldeki canlıları ele alan ve bedevî Araplar arasında yaygın olan istiare ve mecaz içerikli şiirlerden oluşmaktadır. Şehir insanının bedevilerden uzaklaşması, onların söylemlerini ve günlük yaşantılarını unutmaması ve bunlarla ilgili şiirleri anlamakta zorluk çekmesi bazı dilcileri bu tür çalışmalara yönlendirmiştir. Bu çalışmalar genellikle Ebyâtu'l-Me'ânî veya Me'ânîş-Şî'r gibi isimlerle adlandırılmıştır. Nitekim Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb Asma'î (ö. 216/831), İbn Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889) ve diğer birçok dilci bu isimlerle eserler kaleme almışlardır. Lafız beyitleri ise lügaz ve muamma şeklinde söylenmiş olup lafızlarının anlaşılması noktasında sıkıntı yaşanmaktadır. Bazı dilciler de bu alanda çalışma yapmıştır. Örneğin Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd'in (ö. 321/933) “el-Melâhin” ve Molla 'İsâm'ın (ö. 1037/1627) “Mânzûmetu'l-Elğâz” bu tür eserlerdendir. İbn Esed el-Farikî ise bu eserinde hem mana hem de lafız beyitleriyle ilgilenmiştir. Ancak onun derlediği beyitlerin büyük çoğunluğu irab açısından sıkıntılı olduğu için lafız beyitleri kısmına girmektedir. Bunun yanında diğerleri kadar olmasa da mana beyitleri de eserde yer almıştır.²⁹

4.1. Eserin İsmi

İbn Esed'in bu eseri farklı kaynaklarda değişik isimlerle zikredilmiştir. Örneğin Yakut el-Hamevî ve Suyûtî “Kitabu'l-İfsâh fî Şerhi Ebyâtin Muškile” ismini,³⁰ İsmail el-Beghdâdî ve Hacı Halife, “Şerhu'l-Ebyâti'l-Muşkileti'l-İ'rab” adını kullanmıştır.³¹ Diğer kaynaklarda da bu iki isme yakın isimler kullanılmıştır. Eserin edisyon kritiğini yapan Said el-Afgânî, gerek el yazma nüshalarındaki ve gerekse de kaynaklardaki isimlerden yola çıkarak en uygun ismin “el-İfsâh fî Şerhi Ebyâti Muşkileti'l-İ'rab” olduğunu belirtmiştir.³²

4.2. Eserin Kime İthaf Edildiği

İbn Esed, eserinin mukaddimesinde isim vermeden eserini ithaf ettiği kişiye övgüler dizmektedir. Bu kişinin dönemin Selçuklu veziri Nizâmülmülk olduğu tahmin edilmektedir.³³ İbn Esed, söz konusu kişiye hitaben onun siyaset ve yönetim işlerinin yoğunluğundan her türlü çalışmayı okumaya fırsat bulamadığını ancak istirahat zamanlarında onu eğlendirecek türden çalışmalara göz atabilece-

29 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 24.

30 Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 1: 841-842; Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 1: 500.

31 İsmail Başa el-Beghdâdî, *İdâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli Ala Keşfi'z-Zunûn An Esâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn*, thk. Rifat Bilge (Beyrut: Dâru İhyau't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 4: 43; a.mlf., *Hediyetu'l-Arifin*, 1: 277.

32 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh* (Neşredenin Mukaddimesi), 39.

33 Bkz. İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh* (Neşredenin Mukaddimesi), 32.

ğini söylemektedir. İbn Esed, bu gayeye binaen okuyucuyu rahatlatacak bir eser kaleme almaya karar verdiğini söylemektedir.³⁴

4.3. Eserin İçeriği

İbn Esed, eserindeki beyitleri alfabetik sıralamaya göre dizmiştir.³⁵ Eserdeki beyitlerin toplamı istişad için kullanılanlarla birlikte beş yüzü geçmektedir. Bunların yaklaşık üçte birlik kısmı luğaz türünden olan beyitler olup birçoğunun sahibi belirtilmemiştir. İbn Esed, bu türden olan lafız beyitlerinde beyitteki luğaz yönünü açıklamakla yetinmekte ve genellikle beytin sahibine yer vermeden وقال الآخرُ tabirini kullanmaktadır.³⁶ İbn Esed, bazen de bu tür beyitleri getirirken kendisinden önce bu beyitleri inşad eden dилcilerin adını vermektedir. Örneğin o, bu hususta Sibeveyh (ö. 180/796),³⁷ Ebû'l-Fazl er-Riyâşî (ö. 257/871)³⁸ Ebû Alî el-Fârisî (ö. 377/987),³⁹ ve Ebû 'Usman el-Mâzinnî (ö.249/863) gibi dилcilerin isimlerini sıklıkla dile getirmektedir. İbn Esed, bazen de bir kısım beyitlerin sahibine yer vermektedir. Örneğin o, 48. beyti getirirken Emevîler devrinde tabiat tasvirleriyle öne çıkmış şair Ebû'l-Hâris Zürrumme'nin (ö.117/735) adını vererek قال ذوالرمة demektedir.⁴⁰ İbn Esed, 182. Beyitte de وقال الفرزدق diyerek Emevîler devrindeki üç büyük hiciv şairinden biri olan Ebû Firâs el-Ferazdak'ın (ö.114/732) adını vermektedir.⁴¹

İbn Esed'in açıklamalarından anlaşıldığına göre onun derlediği bu beyitler dönemindeki âlimlerin ilmî münazaralarda birbirlerine sordukları beyitlerdendir.⁴² Nitekim İbn Esed, ard arda sıraladığı iki beytin açıklamasında şöyle demektedir: "Bu iki beyti ben daha çocuk yaşta iken Arapçası güçlü olan biri bana okumuştur. Ben de manalarını ondan sorunca o bana gereken açıklamayı yaptı."⁴³

İbn Esed, bu eserinde irab yönleri luğaz türünden olan şiirleri toplayıp bunların açıklamalarını yaptığını belirtmektedir. O, bu şiirlerin irabının söyleyeni tarafından bulmaca formatında şifrelendiğini, ilk bakışta yanlış olduğu düşünülen şiirlerin doğru manalarının edebî sanatların ve filolojik tahlillerin derinliklerinde saklandığını ifade etmektedir.⁴⁴

İlk etapta anlatım bozukluğu ve mana yanlışlarıyla dolup taşıdığı sanılan örneklerden biri سَلْمَانُ ابْنُ أُخَيْنَا لَيْتَ مَقُولَهُ وَنَاقِلِ الْقَوْلِ بِالْأَحْجَارِ مَحْثُوثٌ beytidir. İbn Esed'in açıklamalarından olmasaydı biz burada yer alan سَلْمَانُ ifadesini özel isim kabul

34 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh*, 51-52.

35 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh*, 51-52.

36 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh*, 129.

37 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh*, 167.

38 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh*, 320.

39 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh*, 168.

40 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh*, 128.

41 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh*, 287.

42 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh*, 122-123.

43 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh*, 225.

44 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfsâh*, 51-52.

eder ve beyti “Kardeşimizin oğlu Selman, keşke onun ve sözü taşıyanın dili taşlarla parçalansaydı” şeklinde yorumlardık. Ancak müellifin açıklamalarına baktığımızda ise سَلْمَانَ sözcüğünün aslında özel isim olmayıp سَلَّ ve مَانَ sözcüklerinden oluşan iki ayrı fiil olduğunu ve مَانَ fiilinden önce istifham hemzesinin varsayıldığını ve beytin doğru manasının “Sor kardeşimizin oğlu yalan mı söylemiş? Keşke onun ve sözü taşıyanın dili taşlarla parçalansaydı” şeklinde olduğunu anlıyoruz.⁴⁵

İbn Esed, derlediği beyitlerin açıklamasında nahiv ilminden yararlanmıştı. O, söz konusu beyitleri dilbilimsel açıdan tahlil ederken nahiv ilminin genel kurallarına riayet eder ve bulmaca tarzındaki bu beyitlerin izahı için bu ilmin bütün imkânlarından yararlanır. Örneğin o, مَا وُلِدْتُ بِنَاتٍ، فَقُلْتُ مَجِيئًا: مَا وُلِدْتُ بِنَاتٍ، “Bana diyorlar ki: çocuğunun cinsiyeti nedir? Erkek midir? Ben de kızdır dedim” beytinin açıklamasında istifham edatının işlevine vurgu yapmaktadır. İbn Esed, فَتِيَّةٌ sözcüğü için iki irab ihtimalinin bulunduğunu söylemektedir. Ona göre bu sözcük ya haberi mahzuf bir mübteda ya da mübtedası hafzedilmiş bir haberdir. İbn Esed, ikinci şıkkın daha şık olduğunu söylemiştir. İbn Esed, فَتِيَّةٌ kelimesinin öncesindeki fiil için meful olmak üzere mansub okunmasının caiz olmadığını söylemektedir. Onun gerekçesi ise فَتِيَّةٌ kelimesinin başındaki soru yapısıdır. Nitekim soru yapılarının öncesi sonrasında etki etmemektedir.⁴⁶

İbn Esed, سَلْمَانَ إِبْنُ أَخِينَا لَيْتَ مَقُولَهُ وناقلِ القولِ بالأحجار محتوثٌ “Sor kardeşimizin oğlu yalan mı söylemiş? Keşke onun ve sözü taşıyanın dili taşlarla parçalansaydı” beytinde ise ناقِلِ kelimesinin car iadesi olmadan مَقُولَهُ ifadesindeki mecrur zamire atfedildiğini bunun da caiz olmadığını söylemektedir. İbn Esed, bunun gerekçesini ise car ve mecrurun aynı şey olduğunu bunların ayrı ayrı değerlendirip birine atfın yapıp diğerine yapılmayışının doğru olmadığını belirtmektedir. Ona göre مررْتُ بِهِ ifadesiyle مررْتُ بِزَيْدٍ وَهُوَ ifadesi arasında bir fark yoktur. Yani cer edatının iadesi olmadan açık ismin zamire atfedilemediği gibi zamir de açık isme atfedilemez.⁴⁷

5. Dil Ekollerine Değınmesi

İbn Esed, bu eserinde gramatikal tahlillerde bulunurken, dil ekollerinin görüşlerini referans olarak sunmaktadır. O, bu tür durumlarda genellikle “Nahviyyûn” tabirini kullansa da doğrudan belli bir ekole mensup dılcileri ismen zikrettiği de olmaktadır.⁴⁸ Örneğin o, أَلْبَيْسُ تَوْبٌ وَكَانَ الْبَرْدُ أَلْمَنِي قَرْدٌ رُوحي بَعْدَ الْهَلِكِ جَلْبَابًا، “Ey Sevban: Soğuşun beni etkilediği sırada bir kıyafet giydim. Bu kıyafet öldükten sonra ruhumu geri getirdi” beytindeki تَوْبٌ kelimesini açıklarken şöyle demektedir: Bu sözcük تَوْبَانٌ kelimesinin terhime uğramış halidir. Nitekim مَرَوَانٌ kelimesinin de terhime uğramış hali مَرُوٌ olmaktadır. تَوْبٌ kelimesindeki tenvin ise şiirin zaruretinden kaynak-

45 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 125.

46 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 118.

47 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 125.

48 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 111.

lanmıştır. Bu görüş Ebû ‘Amr b. ‘Alâ (ö. 154/771), Halil b. Ahmed (ö. 175/791), Sî-beveyh (ö. 180/796) ve Ebû ‘Usman el-Mâzînnî’ye (ö.249/863) aittir. ‘İsâ b. ‘Umer es-Sekafi (ö. 149/766), Yunus b. Habib (ö. 182/798) ve Ebû ‘Umer el-Cermî (ö. 225/840) ise şiir zaruretinden ötürü tenvin almış münadanın mansub okunmasını yeğlemiştir.⁴⁹

İbn Esed, bazen de söz konusu ekollerin isimlerini vermektedir.⁵⁰ O, bu ekollere değinirken Basra dil ekolü için genellikle “Ashabuna” tabirini kullanarak kendisinin de bu ekolden olduğunu belirtmektedir.⁵¹

6. Şahitleri

İbn Esed’in istişhad yelpazesine bakıldığında onun da diğer dilciler gibi ağırlığını istişhadın en önemli unsurları arasında yer alan Kur’ân ve kıraatleri, az da olsa hadis ve Arap şiirine verdiği görülmektedir.

6.1. Kur’ân ve Kıraatleri

İbn Esed, eserinin birçok yerinde kur’ân ayetlerini şahit olarak sunmuştur. Örneğin o, *“Ziyaret edeceğin yer uzak olsa da sen sıkıntılardan dolayı deveyle Hind’e doğru gidiyorsun.”* beytindeki بك القلوص ifadesindeki ك harfinin zaide olduğunu söylerken “لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ” O’na benzer hiçbir şey yoktur” (Şûrâ, 42/11) ayetinden şahit getiriyor. Nitekim ayetteki ك harfi zaide olup ayet لَيْسَ مِثْلُهُ شَيْءٌ takdirindedir.⁵²

İbn Esed, ayetlerden istişhadta bulunduğu gibi ayetlerdeki farklı okuyuşlardan da istişhadta bulunmuştur. Örneğin o, *“Fark ettim ki o, azarlarımı işitmiyor ve Allah’ı az anıyor”* beytindeki ذَاكَرَاللَّهَ ifadesinde yer alan ذَاكَرَ sözcüğündeki tenvinin şiir zaruretinden düştüğünü اللّٰه kelimesinin ona meful olmak üzere mansub olduğunu söylemektedir. Müellif, bu hususun caiz olduğunu göstermek için *“Ne güneşin aya yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider”* (Yâsîn, 36/40) ayetinde yer سَابِقُ النَّهَارِ ifadesinin farklı bir okuyuşuyla şahit getirmektedir. İbn Esed, Abbâsîler dönemi şairlerinden ‘Umâre b. ‘Ukeyl’in سَابِقُ sözcüğündeki tahfif için attığını ve bu ifadeyi سَابِقُ النَّهَارِ şeklinde okuduğunubelirtmektedir.⁵³

6.2. Hadis

İbn Esed’in istişhad unsurlarına bakıldığında diğerleri kadar olmasa da ha-

49 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfşâh*, 96-97.

50 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfşâh*, 352-365.

51 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfşâh*, 95-268-339.

52 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfşâh*, 263.

53 İbn Esed el-Farîkî, *el-İfşâh*, 56.

dise de yer verdiği görülmektedir. Örneğin o, *بَكَرٍ قَاتِلٌ قَدْ* قَالَ زَيْدٌ سَمِعْتُ صَاحِبِ (Zeyd'in "ey arkadaş Bekr'e yardım et o, hayretler içerisinde olduğunu söylüyor" şeklindeki sözünü işittim) beytindeki *قَالَ* sözcüğünü irdelemektedir. O, bu sözcüğün İbn Sikkîte göre isim olup Zeyd'e müzaf olduğunu ve *سَمِعْتُ* fiili için meful olduğunu söylemektedir. İbn Esed, *نُهِيَ عَنِ الْقَالِ وَالْقِيلِ* "Dedikodu yasaklanmıştır" hadisini şahit olarak getirerek bu sözcüğün hadiste de isim formatında kullanıldığını belirtmektedir.⁵⁴

Bunun dışında İbn Esed, *وَأَنْتَ وَهُوَ الزَّمَانُ مَائِنٌ يَدْعُ فِي عَرْضِكُمْ لِسَانًا* "Seni ayıplayan dili yalancı çıkar o da zamandır" beytinde geçen *عرض* kelimesinin bazılarına göre cisim manasında olduğunu söylemektedir. İbn Esed buna şahit olarak da *إِنَّ أَهْلَ* "Cennet ehli yer içer fakat tuvalete gitmez. Onun yiyip içtikleri vücudundan çıkacak bir misk gibi buharlaşacaktır" hadisini getirmiştir. Nitekim hadisteki *أَعْرَاضَهُمْ* kelimesi *أَجْسَامَهُمْ* şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁵

6.3. Arap Şiiri

İbn Esed'in eserinde şahit olarak yer verdiği beyitler genellikle kendinden önceki dilcilerin eserlerinde yer edinmiş ve şahit olarak kullanılmış beyitlerdendir. Örneğin İbn Esed'in şahitleri arasında yer edinen *فَتَى النَّاسِ لَا يَخْفَى عَلَيْهِمْ مَكَانَهُ وَضَرْغَامَةٌ* "İnsanlar nezdinde değeri aşikârdır. O, yapmaya niyetlendiği şeyi yapan bir aslandır" beyit Sibeveyh'in el-Kitâb'ında şahit olarak kullanılmıştır.⁵⁶

İbn Esed'in Arap şiirinden getirdiği şahitleri incelediğimizde bunların Cahiliye, Sadru'l-İslam, Emeviler ve Abbasiler dönemindeki seçkin şairlere ait beyitlerden oluştuğunu görmekteyiz. Örneğin İbn Esed, Nâbiga ez-Zübânî (ö. 604 [?]),⁵⁷ İmruülkays (ö. 25/645), Dureyd b. Samt (ö.8/630),⁵⁸ Hassân b. Sâbit (ö. 60/680),⁵⁹ Cerîr (ö. 110/728)⁶⁰ el-Ferazdak (ö.114/732)⁶¹ ve Zürrümme'nin (ö.117/735) şiirlerinden istişhadda bulunmuştur.⁶²

Sonuç

Mervanilerin yönetiminde olan Meyafarkın, âlimlere gösterdiği hoşgörü sayesinde ilmin ve âlimlerin merkezi olmuş ve dönemin Şi'î Büveyhî yönetiminin zulmünden kaçan âlimler Meyafarkın'ine sığınmıştır. Bunun neticesinde alanında

54 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 72.

55 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 371.

56 Bkz. İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 285; Ebû Bişr 'Amr b. Osman b. Kamber Sibeveyh, *el-Kitâb*, thk. 'Abdusselam Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hanci, 1988), 2: 68.

57 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 327.

58 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 169.

59 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 372.

60 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 163.

61 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 287.

62 İbn Esed el-Farikî, *el-İfsâh*, 128.

uzmanlaşmış birçok âlim burada ilmi faaliyetlerini sürdürme imkânı bulmuştur. Dolayısıyla Meyafarkından de birçok âlim yetişmiştir.

Bunlardan biri de dilci, şair ve politikacı olarak bilinen İbn Esed el-Farîkî'dir. Döneminin önemli dilcilerinden olan İbn Esed, Arap dili ve edebiyatı alanında el-İfsâh fî Şerhi Ebyâti Muşkileti'l-İ'rab, Şerhu'l-Luma' li İbn Cinnî ve Kitâbu'l-Hurûf isimli eserleri kaleme almıştır. el-İfsâh, lafız ve mana beyitlerinden olan yaklaşık iki yüz elli beytin açıklamasından ibarettir. İbn Esed, eserindeki beyitleri alfabetik sıraya göre dizmiştir. istişhad için kullanılan beyitlerle birlikte eserde yer alan beyitlerin toplamı beş yüzü geçmektedir. İbn Esed, bu beyitleri açıklamak için gramer kurallarına, Kur'ân ve kıraatlerine, hadise ve Arap şiirine başvurarak Arap dilinin en ince detaylarına varıncaya kadar bütün unsurlarını ustalıkla kullanmıştır. Dolayısıyla zamanının önemli şairlerinden biri olarak literatüre girmeyi başarmıştır.

Akıcı bir üslûba sahip olan İbn Esed, şiirlerinde edebî sanatlara yoğun bir şekilde yer vermiş, özellikle cinas sanatına sıklıkla başvurmuştur. Sanatını revî ve kafiyeleri sağlam, ince ve latif duygularla işlemiştir. On beş beyitlik bir şiirinde kafiye olarak getirdiği "ayn" kelimesini on beş değişik anlamda kullanması onun cinas sanatındaki gücünü göstermektedir.

Kaynakça

- Aycan, İrfan. "Rebîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 498-499. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Baluken, Yusuf. "Mervâniler Döneminde İlmî Faaliyetler". *Uluslararası Silvan Sempozyumu Bildirileri* içinde, editör: M. E. Çağmar, V. Gürhan, E. Gümüş, 304-313. Diyarbakır: 25-27 Nisan 2008.
- el-Farîkî, Ebû Nasr Hasan b. Esed b. Hasan. *el-İfsâh fî Şerhi Ebyâti Muşkileti'l-İ'rab*. Tahkik: Said el-Afgânî. Camiatu Bingâzi 1974.
- es-Safedî, Ebû's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. Tahkik: Amed el-Arnâvut Türkî Mustafa. 29 cilt. Beyrût: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 2000.
- Göyünç, Nejat. "Diyarbakır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 464-469. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Hacı Halife. *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn*. 6 cilt. Bağdat: Mektebetu'l-Mu-sennâ, 1941.
- İbn Tağrîberdî, Ebû'l-Mehâsin el-Atâbekî. *en-Nucûmu'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhire*. 16 cilt. Mısır: Dâru'l-Kutub, ts.
- İbnu'l-Kiftî, Ebû'l-Hasan Cemâluddîn Ali b. Yûsuf. *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nûhât*. Tahkik: Ebû'l-Fadl Muhammed. 4 cilt. Beyrût-Kâhire 1982.
- İsmail Paşa el-Beğdâdî. *Hediyetu'l-'Arifin Esmâu'l-Muellifin ve Asâru'l-Musennifin*. 2 cilt. İstanbul, 1951.
- İsmail Paşa el-Beğdâdî. *İdâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli Ala Keşfi'z-Zunûn An Esâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn*. Tahkik: Rifat Bilge. 4 cilt. Beyrut: Dâru İhyau't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Küçükkaşçı, Mustafa Sabri. "Mudar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 358-359. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

- Recep Dikici. “el-Fârikî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 167-168. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Sibeveyh, Ebû Bîşr ‘Amr b. Osman b. Kamber. *el-Kitâb*. Tahkik: ‘Abdusselam Muhammed Hârûn. 4 cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hanci, 1988.
- Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Buğyetu'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nûhât*. Neşreden: M. Ebû'l-Fadl İbrâhîm. 2 cilt. Lübnan: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.
- Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî Şihâbuddîn el-Bağdâdî. *Mu'cemu'l-Buldân*. 7 cilt. Beyrût: Dâru Sadir, 1995.
- Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî Şihâbuddîn el-Bağdâdî. *Mu'cemu'l-Udebâ*. Tahkik: İhsân Abbâs. 7 cilt. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *el-‘İber fî Haberi men Ğaber*. Neşreden: Ebû Hacer Muhammed Zağlûl. 4 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1985.